

METAKRITIKA K PURISMU ROZUMU¹

Johann Georg Hamann

Sunt lacrumae rerum – o quantum est in rebus inane!

[283] Jeden velký filosof tvrdil, že „obecné ideje nejsou než ideje zvláštní, připojené ale k určitému slovu, které jejich významu dává větší rozsah a rozpětí a zároveň nám je vybavuje ve spojení s jednotlivými věcmi“.² Hume³ toto tvrzení eleatského, mystického a horlivého biskupa z Cloyne, George Berkeleyho, prohlašuje za jeden z *největších a nejceněnějších* objevů, které byly dodnes v republice vzdělavců učiněny.

Mně se předně zdá, že nový skepticismus vděčí staršímu idealismu za nekonečně více, než tento nahodilý a ojedinělý podnět dává jakoby mimochodem na srozuměnou, a že bez Berkeleyho by se Hume těžko stal tím velkým filosofem, za jakého jej s obdobnou vděčností prohlašuje *Kritika*. Co se ale toho *důležitého objevu* samého týče, tak ten se bez nějakého zvláštního důmyslu otevřeně a nepokrytě zakládá v prostém jazykovém vyjádření těch nejběžnějších vněmů a postřehů obecného smyslu.

Mezi *skrytá tajemství*, jejichž zkoumání, tím méně pak řešení dosud neleželo na srdci žádnému z filosofů, patří možnost lidského poznání

¹ J. G. Hamann, *Sämtliche Werke*, III, vyd. J. Nadler, Wien 1951, str. 281–289. Čísla v hranatých závorkách odkazují k paginaci tohoto svazku. Ke kontextu vzniku textu viz R. Pech, *Hamannova Metakritika k purismu rozumu*, str. 123–124 v tomto čísle časopisu. – Pozn. překl.

² Viz D. Hume, *Pojednání o lidské přirozenosti*, přel. H. Janoušek, Praha 2015, str. 83. Hamann místo volně překládá z anglického originálu. V původním znění i citovaném českém překladu má lehce odlišnou podobu. – Pozn. překl.

³ Viz *Treatise of Human Nature: Being an Attempt to Reduce the Experimental Method of Reasoning into Moral Subjects, Vol. I. Of the Understanding*, London 1739, str. 38. Toto, pokud vím, *první* mistrovské dílo proslulého Davida Huma má sice být přeloženo do francouzštiny, ale ještě nikoli, jako to poslední, do němčiny. Rovněž překládání důmyslných Berkeleyho *filosofických děl* se bohužel zadrhlo. První díl vyšel již v roce 1781 v Lipsku a zahrnuje pouze *Dialogy mezi Hyladem a Filonoem*, které vyšly již v roce 1756 v Eschenbachově *Sbírce idealistů*. [*Sammlung der vornehmsten Schriftsteller die die Wirklichkeit ihres eignen Körpers und der ganzen Körperwelt läugnen*, Rostock 1786 – Pozn. překl.]

předmětů zkušenosti *beze* vsí zkušenosti a *před* ní a dále možnost smyslového názoru *před* jakýmkoli počítkem předmětu. Na této dvojí nemožnosti a *velkolepém rozlišení* mezi analytickými a syntetickými soudy se zakládá látka i forma transcendentální nauky o elementech a metodě; neboť kromě charakteristického rozlišení rozumu jako *předmětu* nebo *zdroje* či *způsobu poznání* existuje ještě obecnější, ostřejší a čistější rozlišení, díky němuž leží rozum v základě všech předmětů, zdrojů a způsobů poznání, přičemž sám není žádným z těch tří, a proto také nepotřebuje ani empirický [284] či estetický, ani logický či diskursivní pojem, nýbrž spočívá čistě v subjektivních podmínkách, za nichž může být *všechno, něco* a *nic myšleno* jako předmět, zdroj nebo způsob poznání a jakožto nekonečné maximum či minimum *dáno*, popř. *přijato* k bezprostřednímu názoru.

První očištění filosofie spočívalo ve zčásti nepochopeném, zčásti nepodařeném pokusu učinit rozum nezávislým na veškerém zvyku, tradici a víře v ně. Druhé očištění je ještě transcendentnější a jeho cílem není nic menšího než nezávislost na zkušenosti a její každodenní indukci – poté, co rozum přes dva tisíce let hledal (kdovíco) *mimo* zkušenost, si najednou nejen zoufá nad pokrokem svých předchůdců, ale se stejným *odhodláním* také netrpělivým současníkům slibuje, a sice v krátké době, onen všeobecný, ke katolicismu a despotismu nutný a neomylný *kámen mudrců*, jemuž *náboženství* ihned podřídí svoji *posvátnost* a *zákonodárství* svůj *majestát*, zejm. v závěru kritického století, kde oboustranný empirismus, zasažen slepotou, činí den ode dne podezřelejší a směšnější své vlastní nedostatky.

Třetí nejvyšší a takřkajíc *empirický* purismus se dále týká *řeči*, ježdiného, prvního a posledního nástroje a kritéria rozumu, jež nemá jiné pověření než *tradici* a *úzus*. S tímto *idolem* se to ale nyní má skoro stejně jako dříve s *ideálem* rozumu. Čím déle o něm člověk přemýšlí, tím hlouběji a niterněji umlká a ztrácí k mluvení veškerou chuť. „Běda tyranům, až si je *Bůh* vezme na starost. Proč se po něm tedy ptáte? Mene, mene tekel sofistům! Jejich mince bude snadno rozpoznána a jejich směnářský stůl převržen.“⁴

Receptivita řeči a *spontaneita pojmů!* – Z tohoto dvojího zdroje víceznačnosti čerpá čistý rozum všechny elementy svého dogmatismu, skepse i kritičnosti, svévolnou analýzou jakož i syntézou tří měřic starého kvasu⁵ vytváří na proměnlivém horizontu nové fenomény a meteory, činí

⁴ Srv. *Da* 5,27 a *Ma* 11,15. – Pozn. překl.

⁵ Srv. *Mt* 13,33, *L* 13,20 a *I K* 5,7–8. – Pozn. překl.

znamení a zázraky vše tvořící a ničící Merkurovou holí svých [285] úst nebo rozštěpeným husím brkem mezi třemi písíciými sylogistickými prsty své herkulské pěsti.

Tato dědičná vada a malomocenství dvojznačnosti lpí již na jméne „metafyzika“, které nemůže být odstraněno, ještě méně objasněno tím, že se člověk vrátí zpět až k místu jeho zrodu v nahodilé syntéze řecké *předložky*. I když ale připustíme, že v transcendentální topice by na empirickém rozlišení mezi *za* a *nad* záleželo ještě méně než na rozlišení mezi *hysteron* – *proteron* v případě *a priori* a *a posteriori*, mateřské znaménko toho jména se přesto z čela rozširuje do útroby celé vědy a její terminologie se k jakékoli další řeči umělců, pastevců, horalů či učenců má jako rtuť k ostatním kovům.

Z mnoha *analytických* soudů by se sice mělo usuzovat na *gnostickou* nenávisť k materii nebo také na *mystickou* lásku k formě; avšak syntéza predikátu se subjektem, která je vlastním předmětem čistého rozumu, nemá jako svůj střední člen před sebou a za sebou nic jiného než starý a chladný předsudek vůči matematice, jejíž apodiktická jistota se zakládá hlavně na bezmála kyriologickém označení nejjednoduššího smyslového názoru a dále na snadnosti, s jakou dokazuje a znázorňuje jeho syntézu a možnost této syntézy v názorných konstrukcích či symbolických vzorcích a rovnicích, skrze jejichž smyslovost je samo od sebe vyloučeno jakékoli *nedorozumění*. Zatímco ale geometrie dokonce i *idealitu* svých pojmů bodů bez částí, úseček a ploch určuje a zobrazuje prostřednictvím empirických znaků a obrazců, třebaže na základě ideálně dělených rozměrů, metafyzika zneužívá všech slovních označení a rétorických figur našeho empirického poznání k tvorbě pouhých hieroglyfů a otisků ideálních vztahů a prostřednictvím tohoto učeneckého nešvaru mění *prostotu* řeči v nesmyslné, prchavé, nestálé a neurčité něco = x, takže nezůstává nic než pouhé vanutí větru, magická stínohra, nanejvýš, jak říká moudrý Helvétius, talisman a růženec pověrečné transcendentální víry v *entia rationis*, jejich prázdné měchy a náplň. Konečně se rozumí samo sebou, že pokud si matematika kvůli své všeobecné a nutné spolehlivosti může osobovat šlechtická privilegia, lidský rozum sám by musel stát níže než bezchybný a neklamný *instinkt* hmyzu.

[286] Zůstává-li tedy vůbec ještě hlavní otázkou, *jak je možná schopnost myslet* – schopnost myslet *vpravo* a *vlevo od* zkušenosti, *před* ní a *bez* ní, *s* ní a *nad* ní, pak to nevyžaduje žádnou dedukci, dokázat genealogickou prioritu *řeči* před *sedmi* posvátnými funkcemi logických soudů a úsudků a její heraldiku. Nejen že se celá schopnost myslet zakládá na řeči, což potvrzují nepoznaná prorocství a zneuznané zázraky

zasloužilého Samuela Heinkeho,⁶ ale řeč je také *středobodem všeho neporozumění, v němž se rozum ocitá vůči sobě samému*, zčásti kvůli časté koincidenci největšího a nejmenšího pojmu, jeho prázdnoty a plnosti v ideálních tvrzeních, zčásti kvůli tomu, že rétorických figur je nekonečně více než figur sylogistických, a ještě mnoha podobným věcem.

Hlásky a písmena jsou čistými formami *a priori*, v nichž se nevyskytuje nic, co patří k počítku nebo pojmu předmětu, a pravými, estetickými elementy veškerého lidského poznání a rozumu. Nejstarší řečí byla hudba. Kromě citelného rytmu srdečního pulsu a nosního dýchání byla řeč živoucím předobrazem každé *časové míry* a jejích číselných poměrů. Nejstarším písmem byla *malba* nebo *kresba*. Od nejranějších dob se tedy písmo zabývalo *ekonomií prostoru*, jeho vymezením a určením prostřednictvím obrazů. Pod neustálým vlivem obou nejušlechtlejších smyslů, zraku a sluchu, se proto pojmy času a prostoru staly v celé sféře rozumu tak všeobecnými a nutnými, jakými jsou světlo a vzduch pro oko, ucho a hlas, takže čas a prostor se sice nezdají být *ideae innatae*, přinejmenším se však zdají být *matrices* všeho názorného poznání.

Smyslovost a rozvažování coby dva kmeny lidského poznání vyrůstají ale z *jednoho* společného kořene, takže prostřednictvím oné jsou předměty *dány* a prostřednictvím tohoto jsou *myšleny*; k čemu však tak násilné, neoprávněné, svévolné rozdělení toho, co příroda spojila! Nebudou touto dichotomií a rozdělením jejich společného kořene oba dva kmeny chřádnout a usychat? Nebyl by lepším předobrazem našeho poznání jeden jediný kmen se dvěma kořeny, *horním* ve vzduchu a *dolním* v zemi? Ten první je přístupný naší smyslovosti; ten druhý je naopak neviditelný a musí být myšlen prostřednictvím *rozvažování*, což lépe odpovídá prioritě *myšleného* a [287] posterioritě *daného* či *přijatého*, stejně jako oblíbenému převrácení čistého rozumu v jeho teoriích.

Chemický Dianin strom neslouží možná jen k poznání smyslovosti a rozvažování, ale také k vysvětlení a rozšíření obou těchto oblastí a jejich hranic, jež byly zásluhou *per antiphrasin* pokřtěného čistého rozumu a jeho vládnoucímu indiferentismu poplatné metafyziky (té staré matky chaosu a noci ve všech vědách o mravech, náboženství a zákonodárství!) učiněny tak temnými, rozvrácenými a zpustlými, že z *úsvitu*

⁶ Samuel Heinke (1727–1790) v roce 1778 založil v Německu první školu pro chluchoněmé žáky. Je autorem spisů *Beobachtungen über Stumme und menschliche Sprache* (1778) a *Über die Denkart der Taubstummen* (1780), které Hamann znal a oceňoval. – Pozn. překl.

slíbené reformy a osvěty musí být nejprve znovuzrozena rosa čisté přirozené řeči.⁷

Aniž bych čekal na návštěvu nějakého nového Lucifera přicházejícího z výsosti⁸ nebo vztáhl ruku na fíkovník *velké bohyně Diany*,⁹ poskytuje nám zlý had na prsou¹⁰ obecné řeči lidu to nejkrásnější podobenství hypostatické jednoty smyslových a rozumových přirozeností, idiomatické komunikace jejich sil, syntetických záhad obou vzájemně si odpovídajících i odporujících forem *a priori* a *a posteriori*, včetně transsubstanciacie subjektivních podmínek a subsumcí v objektivní predikáty a atributy skrze *copulam* jediného mocného a vycpávkového slova sloužícího k ukrácení dlouhé chvíle a zaplnění prázdného prostoru v galimatyáši větných period *per Thesin et Antithesin*.

Ó, mít tak *jednání* Démosthénovo a jeho trojedinou rétorickou energii nebo mimiku, která má ještě přijít, bez panergerického a zvučícího zvonu jazyka Engelova!¹¹ Pak bych čtenáři otevřel oči, aby mohl vidět – tábory názorů stoupat na vrchol čistého rozvažování a tábory pojmů sestupovat do nejhlubší propasti té nejživější smyslovosti, po žebříku, o kterém se nikomu ze spících nesnilo¹² – a tanec těchto Machanajim¹³ neboli dvou táborů rozumu – tajnou a pohoršující kroniku jejich smilstev a znásilnění – a celou theogonii všech titánských a hérojských forem Šulamit¹⁴ a Múzy, v mytologii světla a temnoty – až po hru forem staré Baubó, která si hraje *sama se sebou – inaudita specie solaminis*, jak

7 Srv. Ž 110,3. – Pozn. překl.

8 Srv. L 1,78. – Pozn. překl.

9 Srv. L 13,6–9. – Pozn. překl.

10 Odkaz na biblické podobenství o vyhnání z ráje, ale rovněž na jednu z ezopských bajek. Srv. *I Mo* 3,1 nn. a *Svět ezopských bajek*, přel. V. Bahník – M. Kuthanová – J. Valeš, Praha 1976, str. 135. – Pozn. překl.

11 Míněn je Johann Jakob Engel (1741–1802), jehož *Ideen zu einer Mimik* byly po předchozím autorově oznámení publikovány v letech 1785–1786. Hamann využívá Engelova příjmení („Engel“, něm. „anděl“) k efektní narážce na *I. Kor* 13,1: „Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon.“ Připomíná a glosuje tak skutečnost, že Engel publikoval v roce 1781 panegyriku na Friedricha II. – Pozn. překl.

12 Srv. *I Mo* 28,12. – Pozn. překl.

13 Srv. *I Mo* 32,3. – Pozn. překl.

14 Šulamit – postava snoubenky v biblické *Písni Písni*. – Pozn. překl.

říká sv. Arnobius¹⁵ – a nové *neposkvrněné panny*, která ale nemůže být *Boží matkou*, za niž ji považoval sv. Anselm.¹⁶

[288] Slova tedy mají *estetický* a *logický* potenciál. Jakožto viditelné a slyšitelné předměty patří spolu se svými elementy ke *smyslovosti* a *názoru*, avšak co do ducha svého *uplatnění* a *významu* patří k *rozvažování* a *pojmu*. Slova jsou tedy jak čistými a empirickými *názory*, tak čistými a empirickými *pojmy*: *empirickými*, protože skrze ně působí zrakový nebo sluchový počitek; *čistými*, nakolik jejich význam není určen ničím, co patří ke zmíněnému počítku. Podle základního textu čistého rozumu se slova jakožto neurčené předměty empirického názoru nazývají estetickými *jevy*. Podle věčně omílaného antitetického paralelismu jsou slova jakožto neurčené předměty empirického názoru kritickými *jevy*, příznaky, nicotnými ne-slovy, jež se pro rozum stávají určitými předměty jedině skrze uplatnění a význam užití. Tento význam a jeho určení pochází, jak je všeobecně známo, ze spojení *a priori* libovolného a bezvýznamného, *a posteriori* však nutného a nezbytného slovního znaku s názorem předmětu samotného. Pojem je rozumu sdělen, vtištěn a přivtělen skrze toto opakované spojení; právě tak prostřednictvím slovního znaku jako prostřednictvím názoru samotného.

Je ale možné, ptá se *idealismus* na jedné straně, prostřednictvím pouhého názoru slova dospět k jeho pojmu? Je možné z *matérie* slova „Ver-nunft“, jeho sedmi písmen a dvou slabik – je možné z *formy*, která určuje uspořádání těchto písmen a slabik, zjistit něco o pojmu tohoto slova? Zde odpovídají obě misky vah kritiky vyváženě. V jednotlivých jazycích sice existuje více či méně slov, z nichž mohou být prostřednictvím analýzy a syntézy písmen nebo slabik v nových formách tvořeny *chytáky*, *hádan-ky* a vtípné *rébusy*. To jsou pak ale nové názory a jevy slov, které pojmu daného slova odpovídají právě tak málo jako rozličné názory samotné.

Je dále možné, ptá se *idealismus* na druhé straně, prostřednictvím rozvažování dospět k empirickému názoru nějakého slova? Je možné z *pojmu* rozumu nalézt *matérii* jeho jména, tj. těch sedm písmen či dvě slabiky v německém nebo [289] jakémkoli jiném jazyce? Zde odpovídá jedna miska vah kritiky rozhodným *ne!* Nemělo by ale být možné z *pojmu* odvodit formu jeho empirického názoru ve slově, díky níž stojí jedna ze dvou slabik *a priori* a ta druhá *a posteriori* a jejímž prostřednictvím je

¹⁵ Arnobius, *Adv. nat.* 5,25. – Pozn. překl.

¹⁶ Hamann naráží na spis *De conteptione sanctae Mariae* na podporu dogmatu o neposkvrněném početí, který se dříve mylně připisoval sv. Anselmovi. – Pozn. překl.

těch sedm písmen uspořádaných v určitém poměru nazíráno? Zde Homér čistého rozumu zvolá hlasitě *ano!*, jako Jeníček a Mařenka před oltářem, zřejmě proto, že v duchu sní o tom, že doposud hledaný *universální charakter filosofické řeči* byl již nalezen.

Tato poslední možnost, jak formu empirického názoru bez předmětu i jeho označení čerpat z čisté a prázdné vlastnosti našeho vnějšího a vnitřního smyslu, je oním Δόξ μοι πού στῶ a πρῶτον ψεῦδος, vlastní úhelny kámen kritického idealismu a jeho věže a zbudované lóže čistého rozumu. Dané nebo přijaté stavební materiály pocházejí z kategoričkých a idealistických lesů, peripatetických a akademických skladišť. Analýza není víc než jakýkoli módní střih, syntéza zase víc než obratný steh vyučeného krejčího pracujícího s látkou či kůží. Co transcendentální filosofii *metagrabolizuje*,¹⁷ jsem k vůli slabému čtenáři vysvětlil na svátosti řeči, literách jejích elementů, duchu jejich uplatnění a přenechávám každému, aby sevíenou pěst rozvinul v nataženou dlaň.

Snad je ale podobný idealismus vlastní zdí, která odděluje židovství a pohanství. Žid měl slova a znaky; pohan rozum a moudrost. (Následovala μετάβασις εις ἄλλο γένος, odkud to nejvznešenější přešlo do malé Golgoty.)

Přeložil Robin Pech

¹⁷ Odkaz na francouzské sloveso „metagraboliser“, které měl v oblibě Rabelais. Ten jej užíval převážně ve významu „mást“, „plést“, „zavádět“. Srv. F. Rabelais, *Život Gargantuův a Pantagruelův*, přel. Jihočeská Theléma, Praha 1930, str. 61. – Pozn. překl.